

● گردشِ نظفیف در ادارات مشهد

اگرچه باشکل‌گیری انجمن شهر و بلدیة در مشهد امور نظفیف به آن ها واگذار می شود اما طولی نمی کشد که در سال ۱۳۳۰ قمری (۱۲۹۱ خورشیدی) با تعطیلی انجمن سوم شهر و اداره بلدیة، امور نظفیف برای مدتی در اختیار نظمیه مشهد قرار می گیرد. رئیس نظمیه خراسان در ۲۵ جمادی الاول ۱۳۳۰ قمری (۲۲ اردیبهشت ۱۲۹۱) در نامه‌ای به پیشکار مالیه و رئیس گمرکات خراسان درخواست تحویل وسایل نظفیف بلدیة مشهد مانند دو چرخه ها و مال های حمل زناله را می کند.

عهده دار بودن امر نظفیف و روشنایی توسط نظمیه از طریق واگذاری آن به بیرون است. مؤید آن نامه‌ای است که وزارت داخله در ۲۵ جمادی الثاني ۱۳۳۲ قمری (۳۰ اردیبهشت ۱۲۹۳ خورشیدی) به وزارت مالیه نوشته و خواسته است تکلیف طلب آقای سیاح الممالک خراسانی را از بابت نظفیف و روشنایی مشهد از نظمیه مشخص کند و طی گزارشی ارسال دارد. سیاح الممالک در نامه‌ای به وزارت داخله مدعی شده که در گذشته امر احتساب خراسان را بر عهده داشته و مبلغ هفتصد تومان از این بابت از منشی نظام یا همان سالار ممتاز، رئیس نظمیه، طلبکار است.

نکته مهم در ارتباط با نظفیف شهر در این برهه زمانی، تعامل با نظمیه است. جد ا از زمان هایی که نظمیه به طور مستقیم به مسئله ورود می کند در سایر موارد نقش نظارتی دارد و از طریق نمایندگی های خود در شهر موارد لازم را بررسی و به اطلاع ایالت یا بلدیة می رساند.

کمی بعد با ایجاد شعبه نظفیف و نواقل در ذیل اداره مالیه، کار نظافت مشهد، به اداره مالیه واگذار می شود؛ البته آن طور که از اسناد برمی آید شکل دخالت وزارت مالیه و خزانه داری در مسئله نظفیف شهر در این دوره که حدود هشت سال به طول می انجامد، متفاوت است.

مثلا در دوره مورگان شوستر (بین سال های ۱۲۹۰ تا ۱۲۹۱ خورشیدی) که خزانه داری کل ایجاد شده است، همه ادارات موظف به تجمیع درآمد ها و علی الخصوص نواقل در هر منطقه هستند و مجوز های هزینه پس از تأیید ایالت و مالیه توسط خزانه داری صادر می شود. بعد از رفتن شوستر، مسئله تمرکز مالی از بین می رود و پیشکاران مالیه در مسائل شهری اظهار نظر و پیگیری می کنند، حتی در شهر هایی چون مشهد که بلدیة و انجمن بلدی دارد این پیگیری ها شامل پرداخت حقوق نیرو ها و خرید تجهیزات است؛ البته آن طور که از یک نامه به تاریخ ۲۱ برج عقرب (آبان) ۱۲۹۴ خورشیدی برمی آید همه محلات نظافت نمی شوند؛ « مستحضر می دارد که شعبه نظفیف هنگامی که در مشهد دایر گردید، لوازمات کامل برای نظفیف شهر نداشته به تدریج که عایدات نواقل کفایت مخارج را نمود، اسباب و لوازم نظفیف هم نسبتا مهیا گردید. پس از این مدت با سعی و اهتمام شعبه نظفیف و اقدامات اداره مالیه خزانه خراسان فقط سه چهار محله شهر را اداره پاکیزه و نظفیف نمود. بدیهی است مصرف عمده عایدات نواقل برای نظفیف شهر است و از این حیث هم نمی توان تبعیض قرار داد، زیرا که در پرداخت حق نواقل عموم اهالی سپیم و متوقع اند که

نگاهی به شرایط نظافت معابر مشهد در دوره بعد از مشروطه که متولی های گوناگون دارد

روزگاری نظافت شهر بانظمیه بود

روزنامه نگار
حسین نیا

تا قبل از ایجاد بلدیة بنا به دستورالعمل های شهری، بیشتر کار نظفیف شهر بر عهده خود مردم شهر هاست و دولت هم در کنار ایشان کمک می کند؛ اما بعد از مشروطه و تشکیل انجمن بلدی، نه تنها مسئله نظافت شهر بیش از پیش مورد درخواست و توجه مردم قرار می گیرد که این کار به طور انحصاری بر عهده حکومت یا همان انجمن بلدیة گذاشته می شود. از اقدامات انجمن بلدیة اول مشهد آگاهی زیادی در دست نیست اما باتوجه به محتوای مذاکرات انجمن دوم مشخص می شود که مسئله نظافت بعد از تأمین ارزاق در اولویت دوم متولیان شهر قرار داشته است. از همین روی است که مشاور الوزاره، سومین رئیس بلدیة مشهد، توجه ویژه ای به نظفیف شهر دارد. در گزارش پیش رو نگاهی داشته ایم به شرایط نظفیف مشهد در ابتدای شکل گیری بلدیة یا همان شهرداری امروزی.

همه محلات شهر به نسبت شود. پیشنهاد تلگرافی نمرة ۵۹۲۹ بنده تقاضای سکنه سایر محلات مشهد از قبیل سراب و بوده که از اداره مالیه خواستار شدند که برای نظفیف محل سکنای آن ها اقدام نماید.»

● نیاز بلدیة به درآمد «نواقل»

در سال ۱۲۹۴ خورشیدی مسئله هزینه کرد همه یا قسمتی از درآمد نواقل برای امور شهر به یک معضل ملی تبدیل می شود و اعتراضات زیادی را برمی انگیزد.

تا قبل از ابلاغ قانون نواقل کل درآمد ها توسط بلدیة ها به مصرف امور شهری می رسد؛ از این رو ابلاغ اختصاص نیمی از درآمد ها به نظفیف و تنویر مورد اعتراض بلدیة ها و ایالات قرار می گیرد. گویا این اعتراضات جواب می دهد و در نهایت چند شهر از جمله مشهد، شیراز و تبریز از این قانون مستثنا می شوند و حکام خراسان سرانجام در ۱۴ فروردین ۱۲۹۶ خورشیدی قانون اختصاص کل بودجه نواقل برای بلدیة را ابلاغ می کنند. اما به نظر می رسد که به مرحله اجرایی رسد،

زیرا در ۱۲ خرداد ۱۲۹۶ خورشیدی نامه ای از خزانه داری کل به وزارت مالیه برای کسب مجوز هزینه عایدات نواقل برای مصارف بلدیة ارسال و مسئله اعتراضات بار دیگر مطرح و موافقت خزانه داری با این درخواست ها اعلام می شود.

این پیشنهاد در واقع واگذاری دگر باره اختیار هزینه کرد نواقل به بلدیة ها است. در نهایت نامه نگاری های بسیار برای کسب مجوز از وزارت داخله سبب کلافگی آن وزارتخانه می شود و قوام السلطنه، وزیر

داخله، در تاریخ ۵۳ دی ۱۲۹۶ خورشیدی در نامه ای به وزیر مالیه بر ضرورت تفویض اختیار هزینه کرد به پیشکاران مالیه در ایالات به منظور پرهیز از اتلاف وقت و گذران امور تأکید می کند. در این بین بلدیة تبریز تصمیم می گیرد که کل عواید نقلیه را برای خود ضبط کند؛ امری که به اعتقاد مشا الملک، وزیر مالیه، اگر به دیگر ایالات سرایت نماید، وضعیت بغرنجی را به وجود خواهد آورد. در همین برهه، نامه ای که در تاریخ ۱۸ بهمن ۱۲۹۶ خورشیدی به وزارت مالیه رسیده است، می گوید که بخش نامه اختصاص نیمی از عایدات نواقل برای مصرف نظفیف و تنویر را در ۱۸ دی ماه ۱۲۹۶ به بلدیة ها ابلاغ کرده است اما شهر های مشهد و رشت از آن مستثنا هستند؛ مسئله ای که اصلا به مذاق بلدیة های دیگر شهر ها خوش نمی آید.

از بررسی مجموع نامه نگاری ها در سال ۱۳۳۶ قمری چنین برداشت می شود که نوعی سردرگمی بین وزارتخانه های داخله و مالیه خزانه داری کل ایالات و پیشکاران مالیه در ایالات وجود دارد که به دلیل وضعیت کشور در جنگ جهانی اول و تعویض بی دربی نخست وزیران طبیعی به نظر می رسد. همین سردرگمی باعث می شود که بودجه کافی برای نظفیف شهر وجود نداشته باشد و این حوزه همواره با مشکل روبه رو باشد.

● خاک روبه های در دسر ساز

خاک روبه یکی از مشکلات همیشگی بلدیة است؛ زیرا عموم مردم مشهد نظافت را رعایت نمی کنند و بلدیة به دلیل هزینه برپودن و کمبود وسایل نمی تواند کار خود را به درستی انجام دهد. اداره بلدیة آن طور که روزنامه نویهار گزارش می دهد، در تیرماه ۱۲۸۹ خورشیدی فعالیت هایی مانند نظفیف شهر، دیوارکشی قبرستان ها، تعیین چند نقطه شهر برای ریختن خاک روبه و جابه جایی آن توسط گاری های اداره به خارج شهر را انجام می دهد.

این اداره برای تسهیل کار طی مذاکره با ایالت، اعلانی را منتشر می کند تا مردم برای حمل خاک روبه منزل خود به آن اداره مراجعه کنند و قرارداد ببندند. در این دوره نظافت شهری ارتباط مستقیمی با دیگر نهاد ها، به ویژه نظمیه و آستان قدس داشت. برای نمونه تولید آستان قدس، سید جواد حسینی ظهیر الاسلام، یکم آبان ۱۲۹۵ خورشیدی در نامه ای به پیشکار مالیه خراسان درخواست جمع آوری خاک روبه ها و زناله های کاروان سرای شجاع الدوله را می کند که از موافقت آستان قدس است. پس از بازدید و برآورد هزینه توسط بلدیة، قرار می شود هزینه جمع آوری خاک روبه ها و زناله های کاروان سرای شجاع الدوله به صورت اشتراکی بین بلدیة و آستان قدس تقسیم شود. یا در نامه دیگری متولی آستانه به تاریخ ۱۵ مهر ۱۲۹۵ خورشیدی درخواست برداشتن خاک روبه پشت حمام سالار را می کند که کاشف الملک به عنوان رئیس بلدیة ضمن تأیید درخواست متولی، بر توانایی مالی نداشتن بلدیة تأکید می کند و از آستانه می خواهد تا تأمین مالی آن را از مالیه دنبال کند.

در مجموع به دلیل وضعیت بد مالی یکم کاری کارکنان بلدیة مشهد، جمع آوری خاک روبه و زناله های شهر اصلا مطلوب نیست و همواره یکی از دلایل اعتراض مردم و ادارات به عملکرد بلدیة در مشهد است.

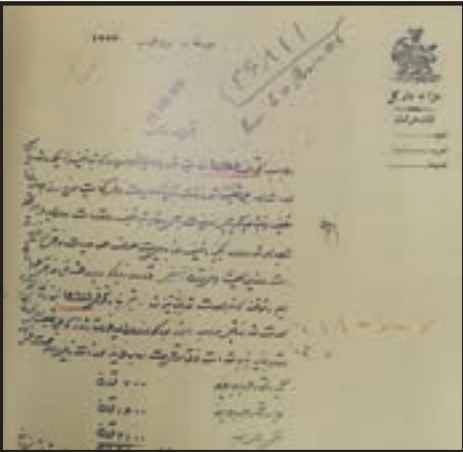
شهر داری و نظافت حمام و نهر و مستراح

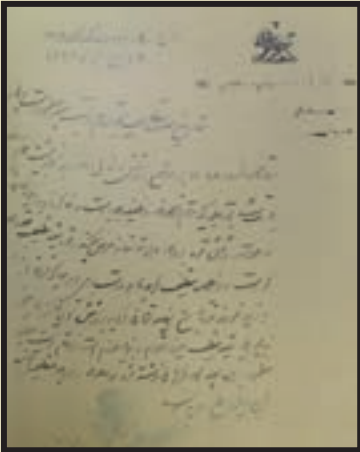
نمایی از نهر خیابان در دوره قاجار که کثیفی و نبود بهداشت در آن کاملاً مشهود است.
این عکس را آنتونیو جیانوئوزی در تاریخ ۱۸۶۰ میلادی برابر با ۱۲۳۹ خورشیدی از سمت دروازه پایین خیابان گرفته است

درخواست مجوز پیشکار مالیه خراسان برای صدور مجوز هزینه جهت خرید لباس کارکنان نظفیف / ۲۱ فروردین سال ۱۲۹۶ خورشیدی

درخواست پیشکار مالیه خراسان به خزانه داری کل برای تأمین هزینه لوازم محلات مشهد ۲۱ آبان سال ۱۲۹۴ خورشیدی

نامه کاشف الملک رئیس شعبه نواقل و نظفیف، به متولی آستان قدس برای اختصاص بودجه بابت خاک روبه ها / سال ۱۲۹۵ خورشیدی

کنند.»

نظافت مستراح های عمومی و به خصوص داخل حرم هم مورد تأکید و توجه ویژه قرار می گیرد. قوام السلطنه، والی خراسان، در نامه ای از

باشد.

نظافت و پاکیزگی نهر خیابان نیز به دلیل زواری بودن مشهد و رفت و آمد زیاد در آن نیز مورد توجه ویژه متولیان مشهد است. کارهای مربوط به این خیابان، مشترک انجام می شود و بیشتر اوقات برای نظافت آن بین بلدیة، نظمیه، مالیه ایالت و آستان قدس همکاری صورت می گیرد.

مؤید این حرف، نامه ۹ خرداد ۱۲۹۵ خورشیدی تولید آستان قدس به اداره نظمیه خراسان است که تأکید می کند نظمیه از گذاشتن طبق و هیزم و کثافات در خیابان علیا و میدان گاه فروشان توسط اتباع خارجه و داخله جلوگیری کند تا مخارج تعمیر و نظفیف هدر نرود. در نامه دیگری به تاریخ ۲۸ شهریور ۱۲۹۵ خورشیدی تولید آستان قدس به ایالت جلیله کبری چنین اعلام می کند: «... آستان قدس قبل از تشریف فرمایی حضرت اقدس والی خراسان کار نظفیف خیابان علیا را انجام داده و بابت مستغلات روی نهر به آستان قدس خسارت وارد آمده تا خیابان ظاهر پیدا کند. اگر مراقبت در نظافت نشود، این زحمت و هزینه به هدر می رود که درخواست دارند امر مراقبت نظارت و مسئولیت به کاشف الملک واگذار شود؛ همچنین مقرر شود یک نفر پولیس [= پلیس] از اداره نظمیه در تحت اطاعت کاشف الملک بابت امور راجع به نظفیف خیابان باشد.»

در ۲۱ آبان سال ۱۲۹۸ خورشیدی هم ظهیر الاسلام به تولید آستانه منصوب می شود، نظافت نهر را پیگیری می کند و در نامه ای وضعیت نظافت شهر را شرح می دهد و می نویسد: «... سه سال قبل که در خدمت آستانه بوده برای تعمیر خیابان و نهر تلاش نموده و اقداماتی شده است که والی در آن دوران در زمان مراجعه بازدید نموده اند؛ اما چندی است که از طرف بلدیة مراقبتی در مرمت و نظفیف خیابان و نهر انجام نمی شود. در مدت کمی که سالار ممتاز ریاست بلدیة را به عهده گرفته تمام کوچه های شهر پاکیزه است و در امور بلدیة مراقبت دارند. اما به دلیل نامشخص در امر خیابان غفلت شده است. به گونه ای که نزدیک است از آبادی خارج شود. لطفاً امر شود که از طرف بلدیة سنگ فرش خیابان را تعمیر و شن ریزی کنند تا عبور کالسکه و درشکه بدون زحمت باشد و نظفیف دائمی نیز صورت گیرد.»